

tyków. Z tej racji może być filozofia przyrody przedmiotem zainteresowania w szkołach i w uczelniach o profilu technicznym.

Sądzę, że powyższe uwagi mogą przemawiać na rzecz:

1. Współczesnej filozofii przyrody – jest ona potrzebna w zasadzie wszystkim uprawiającym naukę i technikę, gdyż przybliży zrozumienie świata i procesów w nim zachodzących, a także inspirowanie do jego ochrony

2. Klasycznej filozofii przyrody – jest ona wzorem do stawiania pytań, formułowania problemów, natomiast w obszarach naukowo dziś jeszcze nieznanymi nadal jest dyscypliną przybliżającą nas ku istocie przyrody (natury). Warto tu jednak podkreślić, iż w tej ostatniej roli nie chodzi jedynie o oczekiwanie na sformułowanie odpowiedzi na ważne pytania w ramach nauk przyrodniczych i tym sposobem, z chwilą uzyskania wszystkich rozwiązań, zakończenie funkcjonowania filozofii przyrody. W moim przekonaniu współczesnej filozofii przyrody przypadła rola nieustannej inspiracji dla badań z zakresu nauk przyrodniczych, medycznych i techniki.

Słowa kluczowe: współczesna filozofia przyrody, klasyczna filozofia przyrody, filozofia przyrody, filozofia przyrodoznawstwa, filozofia w nauce, filozofia techniki, filozofia umysłu, bioetyka, medycyna, natura, przyroda, światopogląd naukowy.

Key words: modern philosophy of nature, classical philosophy of nature, philosophy of nature, philosophy of science, philosophy in science, philosophy of technology, philosophy of mind, bioethics, medicine, nature, scientific world-view.

ANNA LEMAŃSKA

CELE I ZADANIA FILOZOFII PRZYRODY

Odpowiedź na pytanie: „Komu i po co jest dziś potrzebna filozofia przyrody?” musi być poprzedzona próbą określenia, czym jest filozofia przyrody, jakie są jej cele i zadania. Obecnie bowiem nie istnieje jedna, powszechnie akceptowana definicja tej dyscypliny filozoficznej. I chociaż przez filozofię przyrody większość autorów rozumie filozoficzną refleksję nad otaczającą nas rzeczywistością materialną, to w praktyce bardzo różnie realizuje ten typ refleksji. Można mianowicie wyliczyć co naj-

Dr hab. ANNA LEMAŃSKA, prof. UKSW – Katedra Filozofii Przyrody w Instytucie Filozofii UKSW w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa.

mniej kilkanaście rodzajów stanowisk w tym zakresie, w rozmaity sposób ujmujących przedmiot i sposób uprawiania tej dyscypliny filozoficznej. Różnice łatwo zauważyć na poziomie dociekań metafizycznych, a także analizując prace autorów, którzy deklarują, że uprawiają filozofię przyrody. Ustalenie, co rozumie się przez określenie „filozofia przyrody”, jest bardzo ważne również z powodu przypisywania temu samemu terminowi odmiennych znaczeń, co prowadzi do nieporozumień. Co więcej, łatwo zauważyć, że potencjalny krąg osób zainteresowanych filozofią przyrody będzie ściśle warunkowany przyjętą koncepcją tej dyscypliny filozoficznej.

Współcześnie funkcjonujące typy refleksji filozoficznej nad przyrodą można podzielić na dwie grupy w zależności od tego, czy uznaje się filozofię przyrody za filozofię praktyczną, czy za filozofię teoretyczną. Głównym celem filozofii o nastawieniu praktycznym jest normowanie relacji człowieka do przyrody, natomiast filozofii przyrody teoretycznej – poznanie i utworzenie w miarę obiektywnej koncepcji rzeczywistości przyrodniczej. Oba nurty uprawiania filozofii przyrody mają swoich zwolenników i oba są potrzebne.

Głównym zadaniem uprawianej w celach praktycznych filozofii przyrody jest dostarczenie argumentów na rzecz ochrony przyrody. Rozpatruje się zatem przede wszystkim relacje człowieka do przyrody oraz dokonuje się oceny tych jego działań, które ingerują w przyrodę. Człowiek jest traktowany jako jeden z elementów świata przyrody, ale jako element, który ma możliwości dokonywania daleko idących zmian swego środowiska. Toteż w refleksji filozoficznej często podkreśla się, że przyroda stanowi wartość niezależnie od tego, czy jest użyteczna dla człowieka, i że człowiek powinien tę wartość szanować. W tym nurcie filozofii przyrody nie brakuje też refleksji teoretycznej, gdyż z reguły postulaty normatywne są poprzedzone nakreśleniem pewnej wizji rzeczywistości przyrodniczej. Należy jednak dodać, że koncepcje te koncentrują się przede wszystkim na opisie biosfery, czasami włącza się też w nie badania nad wytworami człowieka, pomija się zaś w nich szereg interesujących pytań dotyczących zwłaszcza przyrody nieożywionej, a także kosmosu jako całości. W tym nurcie filozofii przyrody mieszczą się prace m.in. K. M. Meyer-Abicha, G. Böhme, M. J. Dołęgi, Z. Hulla, J. Zona.

Przed filozofią przyrody o nastawieniu teoretycznym stawia się natomiast zadanie utworzenia koncepcji całości świata przyrody bądź udzielania odpowiedzi na szereg szczegółowych pytań dotyczących pewnych aspektów rzeczywistości materialnej, na przykład: jaka jest istota bytu materialnego, przestrzeni, czasu, czy przyroda jest deterministyczna, jaka jest natura prawidłowości w przyrodzie.

Ten nurt filozofii przyrody nie jest jednolity od strony metodologicznej i współcześnie dają się w nim wydzielić dwa nastawienia, odmiennie ujmujące relacje między filozofią przyrody a naukami przyrodniczymi. Pierwsze, tradycyjne, uznaje filozofię przyrody za dyscyplinę niezależną od nauk szczegółowych. Od razu podkreślę, że ta niezależność nie musi oznaczać zupełnego odcięcia filozofii od wyników nauk przyrodniczych, chociaż w tym nurcie i takie stanowisko jest również reprezento-

wane. Bez względu na to, czy filozof dopuszcza, czy odrzuca możliwość wykorzystywania wyników nauk przyrodniczych w filozofii, traktuje filozofię przyrody jako samodzielną dyscyplinę filozoficzną o własnym przedmiocie formalnym i własnych metodach badawczych. W tak rozumianej filozofii przyrody podejmuje się tradycyjne zagadnienia filozoficzne dotyczące przyrody, często przy ich rozwiązywaniu nawiązuje się też do koncepcji klasycznych. Tradycyjna filozofia przyrody jest uprawiana, w szczególności, przez autorów nurtu neotomistycznego, na przykład przez K. Kłósaka, S. Mazierskiego, T. Wojciechowskiego, S. Ziemiańskiego.

Drugie ujęcie filozofii przyrody ściśle uzależnia ją od wyników nauk przyrodniczych. Filozofia przyrody staje się tu swoistą refleksją nad wynikami nauk przyrodniczych, w pewnym sensie zostaje nadbudowana nad tymi wynikami. Nauki przyrodnicze nie tylko podsuwają problemy do rozwiązania, ale również w istotny sposób wpływają na odpowiedzi na stawiane pytania. W tym ujęciu filozofia przyrody staje się bądź ontologią teorii przyrodniczych lub filozofią w nauce czy swoistą syntezą wyników nauk przyrodniczych. Nadmienię, że wśród polskich filozofów zajmujących się problematyką przyrodniczą takie rozumienie filozofii przyrody jest najczęstsze. Również dla przyrodników, którzy podejmują w swych z reguły popularnonaukowych pracach problemy filozoficzne, traktowanie filozofii przyrody jako swoistej analizy wyników nauk szczegółowych jest typowe.

Z tego skrótego zestawienia widać, że to, co jest nazywane filozofią przyrody, jest bardzo różnie rozumiane i traktowane. Inna jest bowiem perspektywa badawcza filozofa, który uprawia praktyczną filozofię przyrody, niż punkt widzenia filozofa uznającego filozofię przyrody za dyscyplinę teoretyczną. Powoduje to występowanie istotnych różnic w głoszonych poglądach, odmienne ujmowanie zagadnień, a także różnorodność zadań, które spełnia filozofia przyrody. Nie sądzę, by warto było wdawać się w dyskusję nad najwłaściwszą, najlepszą koncepcją filozofii przyrody. Poza marginalnymi przypadkami większość obecnie funkcjonujących w tym zakresie stanowisk stwarza możliwości wniknięcia w istotę rzeczywistości przyrodniczej, a także spełnia wyznaczane sobie funkcje i osiąga stawiane cele. Wydaje się też, że każdy z typów refleksji nad przyrodą jest potrzebny, gdyż świat materialny jest wieloaspektowy i powinno się badać go z różnych punktów widzenia.

Trzeba jeszcze dodać, że filozofii nauki (filozofii nauk przyrodniczych) nie traktuję jako specyficznie rozumianej filozofii przyrody. Przedmiotem badań filozofii przyrodoznawstwa są teorie z zakresu nauk szczegółowych (a nie przyroda), analizowane od strony metodologiczno-epistemologicznej. I choć filozofia przyrody, zwłaszcza uprawiana w ścisłej łączności z wynikami nauk przyrodniczych, może czy wręcz powinna korzystać z filozofii nauki, to stanowi odrębną od niej dyscyplinę filozoficzną. Choć warto nadmienić, że w niektórych pracach zagadnienia z zakresu filozofii nauki są przemieszczane z problemami bezpośrednio dotyczącymi natury świata przyrodniczego.

Jak odmienne są rozumienia filozofii przyrody, tak różne też będą czerpane z niej korzyści i ewentualne osoby nią zainteresowane.

Praktyczna filozofia przyrody jest adresowana do wszystkich, którzy czują się odpowiedzialni za środowisko naturalne. Co więcej, może pomóc zrozumieć współczesnemu człowiekowi jego miejsce w przyrodzie i jego odpowiedzialność za otaczający go świat. Toteż jej ustalenia mogą być przydatne na przykład nauczycielom w ich pracy z młodzieżą, czy decydom, którzy bezpośrednio odpowiadają za środowisko naturalne.

Filozofia przyrody uprawiana jako refleksja nad wynikami nauk przyrodniczych może pomóc przyrodnikom zobaczyć badane przez nich problemy w nowym, odmienym oświeceniu, ukazać im pewne głębsze warstwy rzeczywistości, leżące poza badanymi przez nich obszarami. Jej propozycje rozwiązywania poszczególnych kwestii będą też przydatne wszystkim, próbującym utworzyć swój własny, zgodny z ustaleniami nauk przyrodniczych pogląd na otaczającą rzeczywistość.

Również tradycyjna filozofia przyrody może stanowić podstawę dla zbudowania obrazu świata. Ponieważ nie pomija się w niej zagadnień, które nie są bezpośrednio związane z wynikami nauk szczegółowych, jak na przykład: problem przygodności Wszechświata, pytanie o stworzenie świata, czy problem sensu w przyrodzie, zatem tradycyjna filozofia przyrody może pomóc dostrzec znaczenie i wartość dla człowieka rzeczywistości materialnej.

Bez względu na to, jak jest rozumiana, filozofia przyrody spełnia ważną rolę światopoglądową. Można zatem powiedzieć, że jest potrzebna każdemu człowiekowi, gdyż pomaga zrozumieć otaczającą nas rzeczywistość przyrodniczą.

Słowa kluczowe: filozofia przyrody, filozofia nauki, filozofia praktyczna, filozofia teoretyczna.

Key words: philosophy of nature, philosophy of science, practical philosophy, theoretical philosophy.